

Journal of Resistance Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 14, No. 27, Winter 2023

Analysis of Social Themes in the Poetry of Mahmoud Darwish and Qahar Asi

Case Study: “Don not Apologize for What You’ve Done - Far from the Lotus Branch”, and “Alone but Always - from the Fire and the Silk

Abdul Ali Alebooye Langroodi *
Wahidullah Jamal †

1. Introduction

Social poetry mostly deals with expressing the problems, needs, and daily life issues of the society. This kind of poetry is a result of the direct connection between the poet and the society; the poet tries to reflect the objective events and realities of their own society through it. Contemporary Arabic and Persian poetry, alongside other topics, mostly addresses the pains and sufferings of the people. Mahmoud Darwish and Qahar Asi, like other contemporary poets, have been influenced by the political and social circumstances of their time. The tyranny of the rulers in these two countries has obliged these poets to fulfill their social mission effectively. Although social poetry is a subset of poetry of sustainability, as it has assigned a significant portion of their poems to itself. It has been subject to independent research, analysis, and scrutiny to reveal the perspectives and views of these two poets. The findings show that the most important social themes in the poems of these two poets consist of: sympathy with people, the pain and suffering of war refugees, exile, hope for the future, and the promise of peace. Furthermore, the political events in their homeland and the difference in the environment have resulted in a difference in their perspectives.

---

‡ Associate Professor; Imam Khomeini International University, Iran, (Corresponding author) Email: alebooye@hum.ikiu.ac.ir

† PhD Student in Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Imam Khomeini International UniversityIran, Email: Wahidullahqamar22@gmail.com

Date of Admission: 28/11/2022

Date of Acceptance: 28/02/2023

2. Methodology

It is a pure descriptive study in which the documentation tool has been used to collect the data. The content was organized using a descriptive-analytic method based on the American school framework for comparative studies. The researchers also apply a quantitative research approach to explain and evaluate synaesthesia in the abovementioned works.

3. Discussion

Critics consider poetry to have various functions, ranging from providing pleasure to describing and explaining phenomena in the world of existence, cultivating and refining ethics, and promoting values. Of course, it should not be overlooked that each of these functions can vary depending on the conditions of time, place, literary type, and the poet's perspective. However, one of the most important functions and responsibilities of poetry is its social function because social events and movements are among the important human issues that have an inseparable connection with the spirit and psyche of human beings. When poetry becomes intertwined with the life of the people in society, it attracts more attention and takes literary works to the edge of immortality. Social events are not always the same, so their reflection in literature and poetry is always different. Different literary forms are also the result of social and cultural conditions, and poetry is a suitable medium for reflecting these events among various literary types.

Badr Shaker al-Siyab, a modernist Arab poet, sees poetry as having a social purpose and believes that poets and artists have a great responsibility to their society and the people, which they must fulfill in the best way possible and highlight the pains and desires of their fellow citizens" (Rajaei, 2009: 164).

Khalil Matran, one of the pioneer poets of the romanticism literary trend, also believes that every nation makes its own tyrants and oppressors, the silence of the people in the face of oppression and social injustices cause oppression to continue. In dealing with social issues and fighting against oppression, he directly mentions the names of oppressive rulers (Mir Qadri, 2006: 412).

Nazik Al-Malaika who is one of the pioneers of realism and the founders of new poetry, believes: "All the visual, auditory and mental emotions a person are formed in society, and to be one of the citizens

of this society, he cannot escape from the characteristics that govern it, and such a person whether you like it or not, you have to portray your society. Consequently, community and sociability are natural characteristics of every person, which cannot be considered as a shirt that a person can take off whenever he wants, but in his blood, thoughts and nerves (Al-Malaika, 1962: 264).

Ehsan Abbas is one of the Arabic critics who took the social aspects of the poetry in his consideration and believes that the poet's relationship with society takes shape in three distinct ways:

a) The social position of poetry in terms of its connection to economic factors, social environment, and values that shape or manifest in the poet's work.

b) The social theme or objective that the poet strives to achieve.

c) The social impact of poetry through its reliance on the audience, which can be small and limited or large and extensive (Abbas, 2009: 137).

Mikhail Naimeh believes that "Poetry is not merely a combination, coordination, and harmonization of words, rhymes, and rhythms, nor is it simply a creative force. Poetry is the song of the nightingale, the cooing of the dove, the sound of trickling water, and the roar of thunder. It is the smile of a child and the tears of a mother who has lost her child. Poetry has accompanied humans since the beginning of creation and will stay with them from childhood to the moment of death. Poetry is familiar to broken hearts devoid of joy and excitement in this world, as well as to hearts full of sophisticated pleasures and desires" (Naimeh, 1998: 91).

The contemporary world has witnessed tremendous changes in human society. These developments are prominently revealed in the field of human relations and affect poetry. Contemporary poetry reflects human experiences. "Today's poet is no longer the old poet who sits on the platform of oratory, exhortation and wisdom, but comes among the people and ranks among them, and shares his lived experience in his poetry with them (Ziyaadini, 1389: 36-37). Therefore, the most important task of contemporary poetry is to reflect the social and human realities of a society, and it is a powerful and influential tool for expressing new ideas that sprout in the mind of the poet. By utilizing the power of expression and the companionship of words, poets can highlight the existing realities in society. On the other hand, human issues and themes have become increasingly complex in

human society, and poets consider it their responsibilities to reflect these human realities and strive to achieve this primary and great goal. In this regard, we have witnessed the emergence of poets in two countries, "Palestine and Afghanistan", who have taken steps towards social activism and struggle with a humanistic and social approach. Among all these poets, Mahmoud Darwish and Qahhar Aasi have shone brightly with almost similar destinies in defending the human values of their homeland and people.

In this research, among the human themes of these two poets, the components of their social poetry, which have more critical and corrective content, have been examined. Because the analysis of such poetry expresses common pains on the one hand, and clarifies the poet's thoughts on the social realities on the other hand.

4. Conclusion

Based on the research conducted alongside linguistic and cultural differences, there are common social themes in the poetry of these two poets. The most important common themes are empathy with the people, reflection of the pain and sorrow of refugees, exile, hope for a brighter future, and the promise of peace. However, what distinguishes the social themes between these two poets is the political evolutions. In Afghanistan before and after Mujahideen, Qahar Asi, like Mahmoud Darwish, always criticized the occupying forces and defended Islamic and human values in his poetry. But after the Islamic government came to power and the internal wars began, he focused more on criticizing and reflecting on their atrocities. Meanwhile Darwish in his poems, mostly screams the pain of exile and criticizes the aggressions of the occupying forces, but Qahar Asi, in addition to criticizing foreign forces, focuses more on reflecting on internal wars, reflecting on atrocities, and warning against bloodshed. Empathy with the people is also one of his important themes. Alongside his efforts to liberate the country from foreign domination, he is not insensible to the daily lives of the people. In his poetry, he calls on everyone to support and help oppressed people. The poet encourages people to defend national values, kindness, and unity. He has also reflected on the suffering and sorrow of Islamic countries in some of his poems.

Keywords: Contemporary poetry, Resistance literature, Social themes, Mahmoud Darwish, Qahar Asi

References

- Arin, Nasir Ahmad. (2013). Gol Soori, "Criticism and review of the form and meaning of Abdul Qahar Asi's poetry", Kabul, Karvan Press.
- Asi, Qahar. (1995). *From the Fire from the Silk*. (1st ed.). Kabul: Aiam Baraki Publications.
- Asi, Qahar. (2009). *A city Without Hero*, Excerpt from the poem Ghahar Asi Collated by: Ahmad Maroof Kabiri. Mashad: Tarana Publications.
- Abbas, Ehsan, (1384), *Approaches to Contemporary Poetry*, translated by Dr. Habibullah Abbasi, Tehran: Sokhon Publications.
- ..... (1996 AD). *Fan al-Shaar*, Oman: Dar al-Sharooq.
- Al Sayed, Hassan Saad. (1986). *Al-Ightarab in the contemporary Egyptian drama between theory and application*, Cairo: Al-Masriyyah al-Masriyya for books.
- Al Khayat, Jalal; Saleh, Jawad Al-Ta'meh. (1979). *History of Modern Arabic Literature*, Baghdad: Al-Ani Press.
- Al Nabulsi, Shaker. (1987 AD). *Majnoon al-Tarab*, Beirut: The Arab Institute for Studies and Publishing.
- Nazik Al-Malaika. (1962) "Issues of Contemporary Poetry," seventh edition, Beirut.
- Darwish, M. (2004). *Don't Apologize for what You've Done*. Beirut: Dar-al-Rayes.
- Darwish, M. (2002). *Far from the lotus branch*: Dar-al-Rayes.
- Rajaei, Najma. (1998). "Criticism of contemporary Arab poetry", interdisciplinary journal of the Faculty of Literature, No. 146.
- Houshang, Lily; Sharfi, Lily. (2010). "Annunciation and warning in the Qur'an and the Old Testament with the theory of the book of Isaiah", Minhaj magazine, year 6, No, 11.
- Mirqadri, Fazlullah. (2006). *Contemplative poetry in contemporary contemporary Arabic literature*, Shiraz: Navid Shiraz Publications.
- Newdamadi, Reza Piri. (2015). "A comparative study of social themes in the poetry of Rashid Salim, Khoury and Iraj Mirza", Master's thesis, Zabul University.
- Naimy, Mikhail. (1998) "Al-Gharbal" 16th edition, Noufal Publishing.
- Rajayee, Najma. (1998). "Criticism of contemporary Arab poetry", interdisciplinary journal of the Faculty of Literature, No. 146.
- Saadeh, Mishal. (2009). *Mahmoud Darwish will not be forgotten*, Riaz Al-Rais Lalkitb and Al-Nashar.
- Shakari, Ghali. (2007). *The Literature of Resistance*, translated by:

Hossein Rouhani, Tehran: New Press.

Vazin, Abdaho. (2010). A conversation with Mahmoud Darwish and a collection of his poems, translated by: Mohammad Hezbaizadeh, Tehran: Farhang Javid Publications.

Ziyaadini, Ali. (2010). Nima Poetry Sociology, Tehran: Negah Publications.

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال چهاردهم، شماره بیست و هفتم، پاییز و زمستان ۱۴۰۱

واکاوی مضامین اجتماعی در شعر محمود درویش و قهار عاصی

مورد پژوهی مجموعه‌های شعری «لا تعتذر عما فعلت» - کزهر اللوز او ابعده و «تنها ولی

همیشه - از آتش از ابریشم» (علمی - پژوهشی)

عبدالعلی آل بویه لنگرودی*

وحیدالله جمال^۲

چکیده

شعر اجتماعی، بیشتر به بیان مشکلات، نیازمندی‌ها و مسائل روزمره زندگی در جامعه می‌پردازد. این گونه شعری حاصل ارتباط مستقیم شاعر با جامعه است. شاعر سعی می‌کند تا از این رهگذر رخدادها و واقعیت‌های عینی جامعه خویش را بازتاب دهد. شعر معاصر عربی و فارسی با تحولات عمده‌ای که در ساختار و مضامین آن رخ داده است، در کنار دیگر مباحث بیشتر به دردها و رنج‌های مردم می‌پردازد. محمود درویش و قهار عاصی همچون دیگر شاعران معاصر از محیط و اوضاع سیاسی و اجتماعی زمان خویش تأثیر پذیرفته‌اند. استبداد حاکم در این دو کشور این شاعران را وامی‌دارد تا آنان رسالت اجتماعی خود را به خوبی ایفا کنند. گرچه شعر اجتماعی زیرمجموعه شعر پایداری است؛ اما از آنجا که این موضوع بخش زیادی از اشعار ایشان را به خود اختصاص داده است، در پژوهشی مستقل مورد بررسی، تحلیل و واکاوی قرار گرفت تا نگاه و دیدگاه این دو شاعر آشکار شود. یافته‌ها نشان می‌دهد که مهم‌ترین مضامین اجتماعی در اشعار این دو شاعر مشتمل است بر: همدردی با مردم، درد و اندوه آوارگان جنگ، غربت، امید به آینده و نوید صلح؛ همچنین رویدادهای سیاسی در زادگاه آنان و تفاوت محیطی تفاوت در نگاه آنان را به دنبال داشته است.

واژگان کلیدی: شعر معاصر، ادبیات پایداری، مضامین اجتماعی، محمود درویش، قهار

عاصی.

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. (نویسنده مسئول)

alebooye@hum.ikiu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه بین المللی امام خمینی، قزوین، ایران.

wahidullahqamar22@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱-۱۲-۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱-۰۹-۰۷

۱- مقدمه

شعر معاصر با توجه به رویکرد واقع‌گرایانه که دارد خود را همراه و همگام با جامعه می‌بیند و می‌کوشد خود را در تعیین سرنوشت آن سهیم بداند. شاعر معاصر بر این باور است که کارکرد اجتماعی شعر بر زیبایی ساختاری و شکلی آن مقدم است. لذا مضمون برای او در درجه اول اهمیت قرار دارد. کارکرد اجتماعی شعر «ریشه در حس دردمندی اجتماعی و بشری دارد که با روح و خون شاعر درآمیخته است.» (نو دامادی؛ ۱۳۹۵: ۲۹) اینجاست که پای تعهد در شعر به میان می‌آید. شاعر پایداری نیز شاعری متعهد است و خود را در برابر جامعه و آینده مردم مسئول می‌داند. نگاه متعهدانه شاعر پایداری به محیط پیرامونی او نمی‌گذارد تا ساکت بنشیند و ساده از کنار رویدادهایی که جامعه را تهدید می‌کند بگذرد. این حس مسئولیت‌پذیری که ریشه در وجدان شاعر دارد او را وامی‌دارد تا همگام با تغییر و تحولات جامعه به‌ویژه در زمینه‌های اجتماعی مسئولیت خود را با جدیت دنبال کند. دردها و رنج‌های مردم را در اشعار خود بازتاب دهد. خود را تافته جدا بافته از مردم نبیند. وانگهی شاعر پایداری خود را در حصار وطن محصور نمی‌کند؛ بلکه می‌کوشد با جامعه بشری در رنج‌ها و دردهایشان همدردی کند. لذا شعر متعهد و پایداری معاصر شعری انسانی و جهانی است. تجربه نشان داده است که اگر شعر از فضای انتزاعی ذهن عبور کند و با واقعیت‌های خارج از ذهن و با رویدادهای واقعی در بستر جامعه درهم بیامیزد و به هم پیوستگی عینی بیافریند. می‌تواند از آزمون زمان سربلند بیرون بیاید، مرزهای جغرافیایی را درنوردد، جاودانه شود و ماندگار بماند.

شاعران و نویسندگان که در عرصه مقاومت و پایداری می‌نویسند به نوعی در دفاع از ارزش‌های ملی و وطن خویش نقش مهم و ارزنده‌ای را ایفا می‌کنند؛ زیرا «کار شاعر مقاومت از کار مبارزان میدان جنگ کمتر نیست. گرچه او یک نفر است، اما با سخن و شعر خود می‌تواند انبوهی از مردم را به میدان‌های جنگ و نبرد با دشمن فراخوانده و انگیزه‌مند کند.» (شکری، ۱۳۸۶: ۶۲)

محمود درویش و قهار عاصی نیز با بهره‌گیری از این گونه شعری به دنبال بازتاب درد و اندوه جامعه خویش‌اند، این دو شاعر متعهد در اشعار پایداری خویش بیشتر درد مردم و فضای اختناق سیاسی و اجتماعی را بازتاب داده‌اند؛ چون ادبیات پایداری، ماهیت روشنگرانه و آرمان‌خواهانه دارد که بیشتر به نمایاندن چهره واقعی نظام سلطه و نیروی‌های متجاوز می‌پردازد. این دو از جمله شاعرانی هستند که ناهنجاری‌های اجتماعی و بحران‌های موجود در جامعه افکار آنان را به خود مشغول ساخته و تجاوز نیروهای بیگانه در سرزمینشان روح آنان را می‌آزارد.

این دو شاعر متعهد از پیشگامان و پرچم‌داران شعر معاصر فلسطین و افغانستان هستند. محمود درویش، از بزرگترین شاعر نوگرا در جهان عرب است. وی در سیزدهم مارس سال (۱۹۴۱م) در روستای «البروه»^۱ چشم به جهان گشود. عشق به وطن و مبارزه علیه ظلم و استبداد، این شاعر را به یکی از برجسته‌ترین چهره ادبی فلسطین و جهان مبدل ساخت. یکی از ویژگی‌های بارز شعر او به مبارزه طلبیدن است که در بیشتر اشعار وی دیده می‌شود. درویش در نهم اوت سال (۲۰۰۸م) پس از یک عمل‌نفس‌گیر جراحی قلب در بیمارستان هوستون تگزاس آمریکا آسمانی شد. (سعاده، ۲۰۰۹: ۴۳) از سویی قهار عاصی، نیز شاعری است دردمند، او در مهرماه سال (۱۳۳۵ هـ ش) در دهکده «ملیمه»^۲ از توابع استان پنجشیر افغانستان چشم به جهان گشود. خون مقاومت و عصیانگری در بیت بیتی شعر او می‌جوشید و از بیگانگان متجاوز نفرت داشت، همواره ویرانگری‌های قشون سرخ شوروی را نکوهش می‌کرد و از جنگ‌های داخلی سخت ناراضی و متنفر بود. او در سال (۱۳۷۳ هـ ش) به اثر اصابت خون پاره در کابل پایتخت افغانستان به شهادت رسید. (عاصی، ۱۳۸۸: ۳۱۲)

هدف از پژوهش حاضر که داده‌های آن به روش کتابخانه‌ای و سند کاوی گردآوری شده و روش سازمان‌دهی محتوا توصیفی-تحلیلی و در چارچوب مکتب آمریکایی در چهارچوب مطالعات تطبیقی است، واکاوی مضامین اجتماعی در مجموعه-های شعری «لا تعتذر عما فعلت و کزهر اللوز او ابعده؛ تنها ولی همیشه و از آتش از ابریشم» محمود درویش و قهار عاصی است.

۱-۲- پیشینه پژوهش

بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که پژوهش‌هایی جداگانه روی اشعار قهار عاصی و محمود درویش صورت گرفته و مفاهیم و مضامین گوناگونی مورد کاوش و کنکاش قرار گرفته است؛ ولی هیچ پژوهش تطبیقی در مورد مضامین اجتماعی این دو شاعر انجام‌نشده است. لذا پژوهش حاضر تلاشی نو در این زمینه به شمار می‌آید و می‌کوشد تا مضامین اجتماعی شعر محمود درویش و قهار عاصی را به صورت تطبیقی در چهار دفتر شعری یادشده تحلیل و بررسی نماید.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

کشف ساختارهای مشترک در ادبیات مقاومت و پایداری ملل فارغ از تفاوت‌های محتوایی و شکلی از جمله اهدافی است که مطالعاتی این چنین می‌تواند، آن را محقق سازد. همچنان تحلیل مضامین اجتماعی آنان، خواننده را به درک بهتر از اوضاع سیاسی و اجتماعی سرزمین این دو شاعر آشنا ساخته و راهگشای شناخت مفاهیم ذهنی و درونی آنان می‌گردد.

این پژوهش می‌کوشد تا به سؤال‌های ذیل پاسخ دهد.

۱) مضامین مهم اجتماعی در شعر پایداری این دو شاعر چیست؟

۲) جنبه‌های تفاوت شعر این دو شاعر در طرح مضامین اجتماعی کدام است؟

به نظر می‌رسد دل‌مشغولی این دو شاعر بیشتر در عرصه مبارزه با متجاوزان به خاک وطن جلوه یافته است چون هردو ملت طعم تلخ حضور بیگانگان را چشیده‌اند و این دو شاعر از نزدیک در سرزمین مادری تجربه کرده‌اند. شاید بتوان گفت این دو شاعر به سبب تفاوت محیط و فرهنگ و شرایط فردی و اجتماعی هر یک زاویه دید متفاوتی به موضوع داشته باشند که ممکن است در نگاه ملی و جهانی به پایداری قابل مشاهده باشد.

۲- بحث

ناقدان برای شعر کارکردهای گوناگونی را برمی‌شمارند. از لذت‌بخشی صرف تا تبیین و توصیف پدیده‌ها در جهان هستی، پرورش و تهذیب اخلاق، تبلیغ و ترویج ارزش‌ها. البته

نباید از نظر دور داشت که هریک از این کارکردها متناسب با شرایط زمان، مکان، نوع ادبی و نگاه شاعر می‌تواند متفاوت باشد؛ اما یکی از مهم‌ترین کارکردها و وظایف شعر کارکرد اجتماعی آن است زیرا رویدادها و جریان‌های اجتماعی از جمله مباحث مهم انسانی است که باروح و روان آدمی پیوند ناگسستنی دارد. وقتی شعر با جریان زندگی مردم در جامعه گره بخورد، اهتمام و توجه بیش‌تری را به خود جلب می‌کند و اثر ادبی را تا مرز جاودانگی پیش می‌برد. رویدادهای اجتماعی همیشه یکسان نیستند لذا بازتاب آن نیز در ادبیات و شعر همیشه متفاوت است. اشکال مختلف ادبی نیز نتیجه شرایط اجتماعی و فرهنگی است و شعر در میان انواع ادبی بستر مناسبی برای بازتاب این رویدادهاست.

بدر شاکر السیاب شاعر نوگرای عرب شعر را دارای هدف اجتماعی می‌داند و بر این باور است که شاعر و هنرمند نسبت به جامعه و مردم خویش مسئولیت بزرگی به عهده‌دارند که باید آن را به نحو احسن ادا نموده و دردها و آرزوهای مردم جامعه خویش را برجسته سازند. (رجایی، ۱۳۸۷: ۱۶۴)

خلیل مطران از شاعران پیشگام جریان ادبی رمانتیسیم، نیز معتقد است که هر ملتی، خودش ظالم و ستمگر می‌سازد، سکوت مردم در مقابل ستم و بی‌عدالتی‌های اجتماعی موجب ادامه ستمگری است. او در پرداختن به مسائل اجتماعی و مبارزه با ستم و تعدی به‌طور مستقیم نام حاکمان ستمکار را بر زبان می‌آورد. (میرقادری، ۱۳۸۵: ۴۱۲)

نازک الملائکه از پیشگامان واقع‌گرایی و از بنیان‌گذاران شعر نو معتقد است: «همه احساسات و تأثیرات دیداری، شنیداری و ذهنی انسان در جامعه شکل می‌گیرد و برای آن که یکی از شهروندان این جامعه باشد نمی‌تواند از ویژگی‌های حاکم بر آن فرار کند و چنین فردی خواه‌ناخواه باید جامعه خود را به تصویر کشد و بر این اساس، جامعه و اجتماعی بودن، از ویژگی‌های طبیعی هر فرد است که نمی‌توان آن را پیراهنی دانست که انسان هرگاه بخواهد آن را از تن به درآورد، بلکه در خون و فکر و اعصاب جای گرفته است.» (الملائکه، ۱۹۶۲: ۲۶۴)

احسان عباس از جمله ناقدان عربی است که به این جنبه از کارکرد شعر توجه داشته و معتقد است: رابطه شاعر با جامعه در سه مجرای مشخص شکل می‌گیرد:

الف) موضع اجتماعی شعر به لحاظ ارتباط با عوامل اقتصادی و محیط اجتماعی و ارزش‌هایی که شعر او را شکل می‌دهند یا در آن مجسم می‌شوند.
 ب) مضمون یا هدف اجتماعی که شاعر برای تحقق آن می‌کوشد.
 ج) تأثیر اجتماعی شعر به واسطه تکیه شعر بر جمهور و این جمهور می‌تواند کوچک و محدود باشد و یا بزرگ و گسترده. (عباس، ۱۳۸۸: ۱۳۷)

میخائیل نعیمه معتقد است که « شعر فقط جنبه ترکیبی، تنسیق و هماهنگی عبارت‌ها و قافیه‌ها و اوزان آن نیست یا فقط نیروی حیات‌بخش، نیرویی ابداع‌شده نیست؛ بلکه شعر نوای بلبل، ناله کبوتر، صدای شرشر آب و غرش رعد است، شعر لبخند کودک و اشک مادر فرزند ازدست‌داده است. شعر از ابتدای آفرینش انسان را همراهی کرده و از زمان کودکی تا لحظه احتضار با او خواهد بود. شعر را قلب‌های شکسته و خالی از شور و نشاط این دنیا و قلب‌های سرشار از لذت‌ها و شهوت‌های دنیایی می‌شناسند.» (نعیمه، ۱۹۹۸: ۹۱)

جهان معاصر شاهد تحولات شگرف در جامعه بشری بوده است؛ این تحولات در عرصه روابط انسانی به صورت برجسته آشکار گردیده و شعر را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. شعر معاصر بازتاب تجربه‌های انسانی است. «شاعر امروز دیگر آن شاعر قدیم نیست که بر سکوی خطابه و اندرز و وعظ و حکمت نشسته باشد، بلکه به میان مردم آمده و در ردیف آنان قرار می‌گیرد.» (ضیاءالدینی، ۱۳۸۹: ۳۶-۳۷) و تجربه زیسته خود را در سروده‌هایش با آنان در میان می‌گذارد؛ از این‌رو مهمترین وظیفه شعر معاصر، انعکاس واقعیت‌های انسانی و اجتماعی یک جامعه است و یکی از ابزارهای قوی و تأثیرگذار برای بیان اندیشه‌های جدیدی است که در ذهن شاعر جوانه می‌زند. شاعر با بهره‌گیری از قدرت بیان و همنشینی واژگان می‌تواند واقعیت‌های موجود در جامعه را برجسته می‌سازد؛ از سوی دیگر، مسائل و مضامین انسانی در جامعه بشری به پیچیده‌ترین حد ممکن ظهور نموده است و شاعران نیز انعکاس این واقعیت‌های انسانی را وظیفه خود می‌دانند و برای تأمین این هدف والا می‌کوشند؛ از این جهت، ما در دو کشور «فلسطین و افغانستان» شاهد ظهور شاعرانی هستیم که در عرصه پایداری با رویکردی انسانی و اجتماعی قدم به عرصه اجتماع و مبارزه گذاشته‌اند. از میان این همه شاعران، محمود درویش و قهار عاصی با

سرنوشت تقریباً مشابه در مسیر پاسداری از ارزش‌های انسانی وطن و مردم خود خوش درخشیده‌اند.

شاعران معاصر عرب با حس میهن‌پرستانه‌ای که دارند در تلاش‌اند تا بیماری‌ها و درد جامعه خویش را با سرودن چنین اشعاری به تصویر کشیده و در پی درمان آن باشند. (الخیاط، ۱۹۹۷: ۵۵) حیات پر آشوب و نابسامانی‌های اجتماعی در جهان عرب به‌ویژه مسئله فلسطین، گرایش بسیاری از شاعران معاصر عرب را که لبریز از درد و احساسات فردی بود تغییر داد. آنان شعر رمانتیک را کنار گذاشته و به شعر انسانی و پایداری که از اندوه انسان معاصر سخن می‌گوید روی آوردند.

در این پژوهش از میان مضامین انسانی این دو شاعر مؤلفه‌های شعر اجتماعی آنان را که بیشتر بار انتقادی و اصلاحی دارد مورد توجه بوده است؛ چون واکاوی این گونه شعری از یک سو بیانگر دردهای مشترک و از سوی دیگر اندیشه‌های شاعر را در مورد واقعیت‌های جامعه روشن می‌سازد.

۲-۱- هم‌دردی با مردم

انسان اجتماعی آفریده شده است. بر این اساس، جامعه یک مجموعه به هم پیوسته است. زندگی مطلوب اجتماعی آن است که انسان‌ها به یکدیگر مهر بورزند و در تلخی‌ها و شادی‌ها به یاری هم بشتابند. این امر هنگامی که وطن زیر چکمه‌های استعمارگران و بیگانگان است، ضروری‌تر می‌نماید. شاعر به عنوان زبان‌گویای مردم می‌کوشد این دردها را شناسایی کند و آن‌ها را با زبان شعر درهم بیامیزد و فریاد رسای خود را به گوش جهانیان برساند. شاعر در عین حال از زندگی روزمره مردم غافل نیست. هر لحظه به خود نهیب می‌زند که باید با مردم و به یاد مردم باشد.

محمود درویش شاعر انسانی است و همواره در سروده‌هایش از دردها و رنج‌هایی که جامعه و مردم می‌برند سخن می‌گوید. او خود را جدا از اجتماع و مردم نمی‌داند و با روح ناآرام و ملتهب که دارد می‌کوشد تا بر زخم‌های کهنه مردم مرهمی بنهد و التیام‌بخش آلام آنان باشد. او در این سروده از درد انسان معاصر سخن می‌گوید که آواره و بدون سرپناه به دنبال لقمه‌ای نان است. شاعر در لابه‌لای اشعارش به دنبال برابری و برقراری عدالت

اجتماعی است. او افرادی را مورد سرزنش قرار می‌دهد که فقط در فکر آسایش خویش‌اند. تکرار و کاربرد جمله «فکر بغیرک» و ضمیر «انت» گواه این مطلب است. شاعر آنان را مورد خطاب قرار می‌دهد و می‌گوید به پا خیزید و شمعی باشید برای زدودن تاریکی‌ها، شاعر اندوهش را از نادیده گرفتن حقوق آوارگان فلسطینی که به دنبال سرپناه و آرامش بیان می‌کند و به دنبال عدالت اجتماعی است:

«وَأَنْتَ تُعَدُّ فَطُورَكَ / فِكْرُ بَغِيرِكَ / لَا تَنْسُ قُوْتَ الْحَمَامِ / وَأَنْتَ تَخُوضُ حُرُوبَكَ، فِكْرُ بَغِيرِكَ / لَا تَنْسُ مَنْ يَطْلُبُونَ السَّلَامَ / وَأَنْتَ تُسَدِّدُ فَاتُورَةَ الْمَاءِ، فِكْرُ بَغِيرِكَ / مَنْ يَرْضَعُونَ الْغَمَامَ / وَأَنْتَ تَعُودُ إِلَى الْبَيْتِ، بَيْتِكَ، فِكْرُ بَغِيرِكَ / لَا تَنْسُ شَعْبَ الْخِيَامِ / وَأَنْتَ تَنَامُ وَتُحْصِي الْكُوكَبَ، فِكْرُ بَغِيرِكَ / أَيْمَةٌ مَنْ لَمْ يَجِدْ حَيْزًا لِلْمَنَامِ / وَأَنْتَ تَحْرِرُ نَفْسَكَ بِالْأَسْتَعَارَاتِ، فِكْرُ بَغِيرِكَ / مَنْ فَقَدُوا حَقَّهُمْ فِي الْكَلَامِ / وَأَنْتَ تَفَكِّرُ بِالْآخِرِينَ الْبَعِيدِينَ، فِكْرُ بِنَفْسِكَ / أَقُلُّ: لَيْتَنِي شَمْعَةٌ فِي الظَّلَامِ»
(درویش، ۲۰۰۲: ۱۵)

ترجمه: آنگاه که صبحانه‌ات را که آماده می‌کنی، به دیگران فکر کن / آب و دانه کبوتران را فراموش نکن / آنگاه که به سوی جنگ می‌روی به دیگران فکر کن / انسان‌های را فراموش نکن که در طلب صلح‌اند / آنگاه که قبض آب را پرداخت می‌کنی به آنانی فکر کن / که ابرها را از تشنگی می‌مکنند / آنگاه که به خانه‌ات بازمی‌گرددی به دیگران فکر کن / افراد را که خیمه نشین هستند را فراموش نکن / آنگاه که در رختخوابت دراز می‌کشی و ستاره‌ها را می‌شماری به دیگران فکر کن / مردمی که جایی برای خوابیدن ندارند / آنگاه که استعاره‌ها را به کار می‌گیری تا روح را آزاد کنی به دیگران فکر کن / افرادی که حقوقشان را از واژگان نگرفته‌اند / به آنانیکه فکر می‌کنی که دور از تو‌اند، به خودت فکر کن / به خودت بگو: ای کاش شمعی باشم در دل این همه تاریکی‌ها.

شاعر به‌عنوان فردی از اجتماع خویش‌رسانتی دارد و شعر وی در جامعه امروزی باید نه در برابر مردم بلکه همراه و همدرد آنان شود. (ضیاء‌الدینی، ۱۳۸۹: ۳۹) از این رو یکی از گفتمان‌های حاکم بر شعر معاصر تمرکز روی ارزش‌های انسانی است که همدردی با مردم از مهمترین این ارزش‌هاست. شاعران متعهد در کنار دیگر مضامین شعری بیشتر به ناهنجاری‌های اجتماعی، بی‌عدالتی فقر، درد و اندوه انسان‌های ستم‌دیده پرداخته‌اند. شعر عاصی نیز از این مضامین خالی نبوده و شاعر همیشه در سروده‌هایش به دنبال همدردی با

مردم است؛ به گونه‌ی مثال او در این سروده گرسنگی، فقر، درد و اندوه، نابسامانی‌های اجتماعی و بی‌سرانجامی جوانان سرزمینش را به تصویر می‌کشد و صدای همدردی و هم‌افزایی خود را بلند می‌کند:

«می‌رسد ایام نا ایام / می‌وزد باد پریشانی / لحظه‌ها تکرار می‌یابند / با هزار آزار و درد
استخوان سوز گرانجانی / دامن دوشیزگان ده دوازده‌ساله‌شان بر باد / نوجوانان‌شان / طعمه‌های بی‌
سواد، چرس، بدن‌امی / مادران از بچه‌زادگان بی‌تمهید / درگیر کم‌دردی و فلج و بد
سرانجامی / وز درون کلبه‌هاشان / یک طنین حوصله فرستادی بی‌انجام و بی‌آغاز / «نان!» / «نان!»»
(عاصی، ۱۳۹۲: ۶۹۶-۶۹۷)

۲-۲- بازتاب درد و اندوه آوارگان

شعر گاهی نه صدا، بلکه فریادهای اجتماعی است که از دردهای استبدادزدگی، اختناق سیاسی، جنگ و ویرانی، آوارگی، فقر، بی‌سواد، اعتیاد و گرسنگی به خود می‌پیچد. (ضیاء‌الدینی، ۱۳۸۹: ۴۲) محمود درویش نیز در این سروده حالت اسفبار پناهندگان را بازتاب می‌دهد که به اثر جنگ و ظلم آواره شده و در کشورهای بیگانه به باد فراموشی سپرده‌شده‌اند؛ آنان با تن خسته و شکم گرسنه از یک تبعیدگاه به سوی تبعیدگاه دیگر در حرکت‌اند، گویا فقط برای کوچ کردن و خانه بدوشی آفریده‌شده‌اند. شاعر به دلیل توهین و تحقیر مردمش در سرزمین‌های بیگانه سخت رنج می‌برد و دنبال تلافی این درد است:

«لا وراء تم لیودعوا منفی، / فانّ امامهم منفی، لقد ألقوا الطریق / الدائری، فلا أمام ولا وراء،
ولا / شمال ولا جنوب. «یهاجرون» من / السیاح الی الحدیقه. یترون وصیة / فی کل متر من فناء
البیت: / لا تتذکروا من بعدنا / إلا الحیة... / «یسافرون» من الصباح السندسی الی / غبار فی الظهیرة،
حاملین نعوّشهم ملأی / بأشیاء الغیاب: بطاقة شخصیة، ورسالة / لحبیبة مجهولة العنوان: / لا تتذکری
من بعدنا / إلا الحیة» (درویش، ۲۰۰۴: ۵۷)

توجه: به پشت سرخویش نگاه نمی‌کنند تا تبعیدگاه را وداع گویند / زیرا در فرار ویشان
تبعیدگاهی (جدید است) / به این راه گرد عادت کرده‌اند / نه فرارویی‌شان راهی است و نه قضا / و نه
شمال و نه جنوب / از حصار بی‌سوی باغی آواره می‌شوند و وصیت‌نامه می‌گذارند / در هر یک
متر از حیاط خانه: / بعد از ما تنها زندگی را به یاد بیاورید / همواره در سفر اند از یک صبح زیبا به

غباری در ظهر گاهان/ به دوش می‌کشند تابوت شانرا که پر از اشیاء غیاب‌اند:/ کارت هویت و نامه به معشوق بی‌نام.

عاصی نیز به دنبال ترسیم راه برای آوارگان جنگ است؛ او در این سروده حالت کودکان و مادران را به تصویر می‌کشد که با پای برهنه و شکم گرسنه به دنبال سرپناه‌اند. شاعر با چینش واژگان که مفهوم درد را می‌رساند، اندوهش را به مخاطب تداعی می‌کند: «کشته می‌گردد برهنه، گرسنه / کودکان بی‌سیاست، بی‌تفنگ / باز زانو می‌زند در پای مرگ / مادران نابلد با جور جنگ» (عاصی، ۱۳۹۲: ۶۳۷)

غم و اندوه عاصی از ستم و کشتار نیروهای اشغالگر و غلامان آنان به قدر سنگین است که او را به فغان و فریاد واداشته و ناامیدی حاصل از آن سراپای وجودش را فرا گرفته است. او می‌خواهد با دوری از شهر و پناه بردن به دامن طبیعت درد و اندوهش را آرامش بخشد:

«بیا ای دل که راه خویش گیریم / ره شهر دگر در پیش گیریم / بیا ای دل که منزل درنوردیم / به زیر چنبر دیگر بگردیم / گرفته خاطر استم بی‌نهایت / بیا ای دل رویم از این ولایت / ز حال خویش، با دشتی بمویم / ز درد خویش، با کوهی بگویم / نماز غصه با سروی گزاریم / صدای غم به دریایی سپاریم» (همان، ۱۳۹۲: ۶۱۷-۶۱۸)

سکوت و خالی بودن روستاها و شهرها از ساکنان آن، گواه کشتار و فرار مردم از دست جنایت کاران است؛ این حادثه‌های تلخ در بیت شعر عاصی بازتاب یافته است: «سراسر قریه تابوتی زتنهایی است / تمام نقش‌های پا / گریز و وحشت و تحقیر / لب پر چالها لبخند بی‌رنگ خداحافظ! / درختان شهید از تشنگی / برگ‌ها نمی‌ریزند / آهنکی نمی‌خوانند» (همان: ۴۳۷)

او در اشعارش از دهکده‌های یاد می‌کند که به اثر جنگ ویران شده و سراسر آن را سکوت محض فرا گرفته است؛ «عوعو سگ خالد و بانگ مرغ ثریا» کنایه از شادابی مردم و سرسبزی دهکده است که از دیربازی به خاموشی گراییده است:

«درون دهکده ویران / صدای دهکده تنها / نه عوعو سگ «خالد» / نه باگ مرغ «ثریا» / در آن دیار که از دود دیگدان کسی / پیام کشت و کلام درو نمی آید / چسان خیال دهم در چه شعر دود کنم» (همان: ۴۳۴)

۲-۳- غربت

مسئله غربت در میان ادیبان و نویسندگان معاصر به ویژه جماعت مهاجر موجب بروز گرایش‌های فکری و اجتماعی مختلفی شده است؛ غربت دارای مفهوم اجتماعی است که عرب‌ها آن را به مفهوم دوری و جدایی از دیگران می‌دانند. (السید، ۱۹۸۶: ۹) محمود درویش که از همه بیشتر طعم آوارگی و تبعید را چشیده است، اغلب مضامین شعری‌اش را به این موضوع اختصاص داده است. او در این سروده بیشتر به تفسیر و تبیین بهار زندگی‌اش هست که چگونه به خزان گراییده است. او بعد از بیست سال دوری از وطن به خانه آبایی‌اش بازمی‌گردد و با تصویری از ایام جوانی‌اش مقابل می‌شود که با لبخند تلخ نظاره‌گر اوست. شاعر در لا بلای چین و چروک صورت و موهای سفیدش به دنبال ذات خویش است و تلاش می‌کند تا مروری ذهنی بر ایام ازدست‌رفته خویش داشته باشد؛ او هرچه تلاش می‌کند جزء اندوه و درد و آوارگی چیزی دیگر به ذهنش نمی‌رسد و بادل آکنده از اندوه با تصویر قدیمی آویخته به دیوار که نماد وطن است به گفتگو می‌نشیند. درویش، در این سروده جهت زیبایی و پیچیدگی مفاهیم ذهنی‌اش از نماد بهره برده است. چمدان نماد غربت و عینک نماد پیری است. او با این ترفند هنری به روزهای اول زندگی‌اش بازمی‌گردد؛ اما این بازگشت جز درد و اضطراب درونی چیزی دیگری به ارمغان ندارد:

«فی بیت اُمّی صورتی ترنو اِلی / ولا تکف عن السّؤال: / اَأنت، یا ضیفی، انا؟ / هل کنت فی العشرین من عمّری، / بلا نظّارة طیّبة، / و بلا حقائب؟ / کان تُقبّ فی جدار السور یکفی / کی تعلّمک النجوم هوایة التحدیق / فی الأبدی... / [ما الأبدی؟ قُلْتُ مخاطباً نفسی] / و یا ضیفی... اَأنت انا کما کنا؟ / فَمَن منا تنصّل من ملامحه؟ / أتذکر حافر الفرس الحرون علی جبینک / أم مسحت الجرح بالمکیاج کی تبدو / وسیم الشکل فی الکامیرا؟» (درویش، ۲۰۰۴: ۲۳)

ترجمه: در خانه‌ی مادرم عکسم به من نگاه می‌کند/ و همواره از می‌پرسد ای مهمان عزیز، آیا تو همان منی؟/ آیا تو بیست سالگی منی؟/ بدون چمدان / و بدون عینک؟/ تنها یک روزنه در دیوار کفایت می‌کند/ تا ستارگان زل زدن را به تو آموزش دهند/ جاودانه چیست؟ با خود می‌گویم/ تو ای مهمان من... آیا تو منی، آن‌گونه که بودیم؟/ کدام یک از ما از چهره‌اش شانه خالی کرده؟/ آیا اثر سم اسب چموش را بر پیشانی‌ات به یاد داری؟/ یا آنکه جای زخمش را با گریم پاک کرده‌ای/ تا در مقابل دوربین زیبا به نظر آیی.

غربت و دوری از وطن همواره باعث غم و اندوه این شاعر متعهد می‌گردد. او از دور نظاره‌گر مظلومیت مردم سرزمینش است. شاعر در این سروده با خاطر افسرده شصتمین بهار زندگی‌اش را در تبعید گرامی می‌دارد؛ ناگهان باکم سو شدن نور شمع اضطراب خفیفی چهره شاعر را می‌پوشاند، گویا با خاموش شدن شمع زندگی او نیز به پایان نزدیک می‌شود:

«الآن، فی المنفی... نَعَمْ فی البیت،/ فی السّین من عُمَر سَریع / یوقدون الشَّمع لک/ فافرح، بأقصى ما استطعت من الهدوء،/ لأنّ موتاً طائشاً ضلّ الطريقَ إليك/ من فرط الزحام... وأجلك/ قمر فضولی علی الأطلال،/ یضحک کالغبی» (درویش، ۲۰۰۲: ۱۷)

ترجمه: اینک، در تبعید... در خانه/ در شصت سالگی/ شمع برایت افروخته‌اند/ شادمان باش، با همه‌ی آرامش که در توان داری/ مرگ که در پی تو بوده راه‌گم کرده/ از شلوغی بسیار/ و تو را به حال خود واگذاشته است/ بر بلندی تپه ماه کنجکاو/ مانند احمق‌ها می‌خندد.

شاعر به تبعیدش به دست نیروهای اشغالگر اشاره دارد. اسب، در این سروده پیوند میان او و وطن محبوبش را نشان می‌دهد. او تنها خود را پاسدار سرزمین فلسطین و آزادی آن می‌داند؛ گویا مبارزه علیه رژیم اشغالگر با نبود وی به سستی گراییده است. اسب، نماد فخر و سربلندی در جهان عرب است؛ شاعر نجابت اسب را مورد خطاب قرار می‌دهد و می‌گوید: فقط من و تو غایب این دیاریم؛ لذا سرزمین محبوبمان زیر یوغ اجانب لگدمال می‌شود:

«سَقَطَ الحصانُ عن القصیة/ والجلیّاتُ کُنْ مُبلّاتٍ/ بالفراش و بالندی،/ یرقُصنَ فوق الأحقوان/ الغائبان: أنا وأنت/ أنا وأنت الغائبان» (درویش، ۲۰۰۴: ۳۷)

ترجمه: اسب از قصیده افتاد/ زنان جلیل با پروانه‌ها و شبنم‌ها خیس شده بودند/ و بر بابونه‌ها به رقص مشغول بودند/ غایبین من و تو هستیم/ این من و تو هستیم که غایبیم.

واژه «الجسر» مفهوم گذر و نشانه بی‌ثباتی است. فضای «الجسر» را که وسیله ارتباط شاعر با زادگاهش است، مه غلیظی فراگرفته است؛ شاعر نمی‌تواند با عبور از آن به زادگاه محبوبش برسد. او از حسرت دوری وطن بسان پروانه عاشق در سوز و گداز است:

«قال لی صاحبی، والضبابُ کثیفٌ/ علی الجسر: هل یُعرفُ الشیء من ضده؟/ قلت: فی الفجر یتضحُ الأمرُ/ قال: ولیس هنالك وقتٌ أشدّ التباساً من الفجر، فاترك خیالك للنهر/ فی زرقه الفجر یُعدّمُ فی/ باحه السجن، أو قرب حرش الصنوبر/ شابّ تفاعل بالنصر/ فی زرقه الفجر ترسم رائحه الخبز/ خارطة للحیاه ربیعیه الصیف» (درویش، ۲۰۰۲: ۱۲۹)

ترجمه: دوستم در هوای مه آلود صبحگاهی به من گفت: مه غلیظ است/ روی پل: / مگر نه این است که هر چیز با ضد خود شناخته می‌شود؟/ گفتم: سحر موضوع روشن خواهد شد/ گفت: سخت‌تر از هوای گرگ و میش سحر زمانی نیست،/ تخیل خود را به رودخانه بسپار/ در آبی سحر محو می‌شود/ حیاط زندان یا نزدیک جنگل کاج/ جوانی که به پیروزی خوش بین است/ در آبی سحر، بوی نان را نقاشی می‌کند/ نقشه‌ای از زندگی بهار/ تابستان.

گر چه قهار عاصی، تبعید و آوارگی طولانی را در بیرون از کشورش تجربه نکرده است؛ اما او در سروده‌هایش دوری از وطن را فقط دوری از زادگاهش «ملیمه» ملاک قرار می‌دهد. اوضاع نابسامان سیاسی و ناهنجاری‌های اجتماعی حاکم در افغانستان رفتن او را به زادگاهش غیرممکن می‌سازد؛ از این رو شاعر در بسیاری از سروده‌هایش از دوری دهکده «ملیمه» که زادگاه اوست می‌نالد:

«زمین به رقص شود آسمان ستاره فشاند/ چو از ولایت من عاشقی ترانه بخوهد/ دیار عشق چه آب و هوای مزه دارد/ دعا کنید که آن سوی آب و دانه کشاند» (عاصی، ۱۳۸۸: ۵۱۴)

«تبعیدگاه نازنین مرگان» در این سروده کنایه از زادگاه شاعر است؛ او با بهره‌مندی و با واژگان به تمجید وطن می‌پردازد:

«من از تبعیدگاه نازنین مرگان/ ز شهر سبز باران خیز موعود/ از دیار بلند آوازه ناهید می‌آیم/ پیام اختران دارم/ من از خورشید می‌آیم» (عاصی، ۱۳۹۲: ۴۳۵)

۲-۴- امید به آینده روشن

امید به آینده روشن از مشخصه‌های بارز شعر درویش است. شاعر در این سروده به دنبال آینده روشن مردم خویش است؛ آینده که با افول نیروی‌های اشغالگر متصور است:

«سیجیء یوم آخر، یوم نسانی / شفیف الاستعارة، کامل التکوین، / ماسی زفافی الزیارة / مُشمس، / سلس، / خفیف الظل. لا أحد یحس / برغبه فی الانتحار أو الرحیل. فکل شیء، خارج الماضی، طبیعی حقیقی، / ردیف صفاته الأولى. كأن الوقت / یرقد فی إجازته...» (درویش، ۲۰۰۴: ۱۹)

ترجمه: روزی دیگر خواهد آمد، روزی که زنان / با استعاره‌ای شفاف، آفرینشی کامل / الماس گون، شادایانه دیدار، آفتابی / رام، لطیف کسی را هوس خودکشی یا کوچ / به سرنمی‌افتد. همه چیز از گذشته بیرون است / طبیعی، واقعی، هم‌ردیف صفات نخستین خویش / گوی زمان در مرخصی به سر می‌برد...

عاصی نیز در اشعارش راهی روشن را برای مخاطبان ترسیم می‌کند؛ او از آمد آمد مردی سخن می‌گوید که ناجی دردهای مردم است. شاید منظور شاعر از آمدن «مرد» همانا مهدی موعود (ع) باشد؛ زیرا او به امامان معصوم و خاندان مطهرشان سخت ارادت دارد:

«مرد می‌آید؛ مرد! / هرچه بانام وی آغاز شود / می‌شود زیبایی / و سعادت با اوست / آنچه بانام وی آرزین گردد / وقتی او می‌آید / چارده سالگی دهکده را / بر سر گردنه در رقص آرید / سنگ‌ها چشم زندی دارند / سپندش بکنید / مرد می‌آید؛ مرد!» (عاصی، ۱۳۹۲: ۵۰۰)

۲-۵- نوید صلح

شاعر با الهام از گذشته و تاریخ بیت‌المقدس که در آن روزگاری پیامبران الهی مردم را بشارت صلح می‌دادند، نقاب به چهره زده است و بسان «اشعیا» پیامبر به مردم نوید صلح می‌دهد. «در میان پیامبران بنی‌اسرائیل اشعیا پس از حضرت موسی (ع) دارای بالاترین درجه اعتبار شناخته می‌شود.» (هوشنگی، شرفی، ۱۳۸۹: ۱۰۰) او همچنان با حس وطن‌پرستانه و تعصب به اصالت عربی که دارد به گذشته و تاریخ پرباری مردم سرزمینش افتخار می‌کند:

«فی القدس، أعنی داخل السور القدیم، / أسیر من زمن إلى زمن بلا ذکری / تصوّبنی. فإن الأنبياء هناك یقتسمون / تاریخ المقدس... یصعدون إلى السماء / ویرجعون أقل إحباطاً وحنناً،

فالمحبةُ / والسلام مُقدَّسان وقادمان إلى المدینة. / كنت أمشی فوق مُنحدرٍ وأهجسُ: کیف / یختلف
 الرواةُ علی کلام الضوء فی حجرٍ؟ / أمن حجرٍ شحیح الضوء تندلعُ الحروبُ؟
 أسیر فی نومی. / أحملق فی منامی. / لا / أری أحداً ورائی. / لا أری أحداً أمامی. / کُلُّ هذا الضوءِ لی.
 أمشی. / أخفُ. / أطیرُ / ثم أصیر غیری فی التجلی. / تنبتُ / الکلماتُ کالأعشاب من فم أشعیا
 النبوی: ((إن لم تؤمنوا لن تأمنوا)) « (درویش، ۲۰۰۴: ۴۷)

توجه: در قدس، میان دیوارهای قدیمی را می‌گوییم / بدون اینکه خاطره از دورانی مرا
 رهنمود کند / به دوران دیگری می‌روم. آنجا پیامبران تاریخ مقدس را / تقسیم می‌کنند... به آسمان
 عروج می‌کنند / و با ملال و اندوه کمتری بازمی‌گردند، زیرا که / صلح و مهربانی مقدس‌اند و به
 شهر خواهد آمد / بالای دامنه‌ی راه می‌رفتم و با خود می‌گفتم: / چگونه است که راویان بر سر
 کلام نور / درباره سنگی اختلاف نظر پیدا می‌کنند؟ / آیا جنگ‌ها از سنگی با نور کم‌سویی شعله‌ور
 می‌شوند؟ / در خوابم به راه می‌افتم. در رؤیایم خیره می‌شوم / احدی را پشت سرم نمی‌بینم. شخصی
 را در مقابلم نمی‌بینم / تمام این روشنایی از آن من است. آنگاه که راه می‌روم احساس سبکی در من
 هویدا می‌شود / بال می‌کشایم و در تجلی به دیگران بدل می‌شوم. کلمات / به‌سان گیاهان از دهان
 نبوی اشعیاپی پیامبر / می‌رویند: «اگر ایمان نیاورید، در امان نخواهید بود».

قهار عاصی با آنکه بیشتر با بازتاب درد و اندوه مردم پرداخته است؛ اما امید به آینده
 روشن نیز در پاره از اشعارش متبلور است. به گونه مثال او در این سروده اشاره به جوانانی
 دارد که رستم و آرش گونه جهت استقلال و آزادی سرزمین‌شان می‌رزمند تا اشغالگران را
 از وطن آبابی‌شان بیرون رانده و با مقاومت و جان‌فشانی درخت صلح و آشتی را دوباره
 بارور سازند:

«روزی که مهربانی زین جا گذر نماید / روز نماز و سوره است، آن روز اگر بیاید / در
 دوردست ماهی سنتور می‌نوازد / باشد که زان دیاران اسطوره‌ای بر آید / نیلوفر صدایی، از برکه‌های
 روشن / خونی به ما ترنگد، جانی به ما سراید / ماییم و انتظاری، کز آفتاب یاری / دیوار شب بریزد،
 بن بست شب بساید / در باشگاه مرگ و بی سرنوشتی ما / یا آرش بی‌بالد، یا رستمی بزاید / بنگاه
 ارغوان و دیوان ضمیران را / پیچیدگی بکاهد، اشکفتگی فزاید.» (عاصی، ۱۳۹۲: ۶۲۸)

۲-۶- بازتاب جنگ‌های داخلی

گروه‌های اسلام‌گرای مجاهدان افغانستان بعد از شکست رژیم کمونیستی در هشتم اردیبهشت سال (۱۳۷۱ ه.ش) کشور افغانستان را تسخیر کردند. آنان به دلیل تصاحب قدرت و اختلافات داخلی، کابل پایتخت افغانستان را به خاک و خون کشانیدند. عاصی بارو حیه وطن پرستانه که داشت؛ این کشتار هولناک را جنایت بشری خوانده و سخت نکوهش می‌کند:

«باز ملت خون‌چکان از پای و سر/ مرده‌هایش را شماره می‌زند/ باز ملت داغ داغ از دست غم/ نسج خونین کفن بر می‌تند» (همان: ۶۳۸)

شاعر از شهری خسته و ویران شده «کابل» سخن می‌گوید؛ او چهره سوخته و ویران شده شهری را به تصویر می‌کشد که روزی میعادگاه صدها انسان آزاده بود؛ او با چشمان اشک‌بارش کوچه‌ها را مملو از اجساد می‌بیند و با یأس و ناامیدی غم و اندوهش را به مخاطب القاء می‌کند:

«باز مرمی‌ها و آتش‌پاره‌ها/ چشم‌ها و سینه‌ها را می‌درند/ اضطراب و هول افتاده است باز/ باز از هر سو جنازه می‌برند/ باز شهر خسته از بسیار مرگ/ سوخته، ویران شده، بشکسته است/ آسمایی باز می‌موید ز سوگ/ باز کابل در عزا بنشسته است» (همان: ۶۴۰)

او شاعری است دردمند که در بسیاری از سروده‌هایش جنایات نیروهای اشغالگر را بازتاب داده است؛ اما او در این سروده به دنبال بازتاب جنگ‌های داخلی و جنایات مجاهدین است. او با حنجره رسا، درد مردمش را فریاد می‌زند و جنگ‌های داخلی را مسبب اصلی بدبختی مردم می‌داند. شاعر در این سروده با لحن تند حماسی به دنبال ترسیم یک تراژدی خونین است:

«دربه در، خاک به سر، گشته، کبابش کردید/ کور گردید که بسیار عذابش کردید/ خانه را که سزاوار پرستیدن بود/ مرگ‌تان باد که خستید و خرابش کردید/ مادری را که به جز رنج به سر برنکشید/ گیسوانش ببردید و عتابش کردید/ هرکسی را که امیدی و تمنایی داشت/ ماتمی داده و با زخم مجابش کردید/ خواهری را که دعاگوی جوانی بود/ داغ در داغ، به خونابه حجابش کردید» (عاصی، ۱۳۹۲: ۶۴۸)

۲-۷- هشدار به جانیان و خونخواران

عاصی، از تولد تا مرگ، عصر خونین را تجربه کرده است، او در سال‌های واپسین عمرش همه‌روزه شاهد مرگ صدها هم‌وطنش بوده که بی‌گناه و ناجوانمردانه به خاک و خون کشیده می‌شدند. شاعر از این خون‌ریزی‌های مداوم به ستوه آمده و به قاتلان مردم هشدار می‌دهد:

«طلبل کشتار مزن، فتنه مران ای قاتل / بیش ازین خیره مشو، کور مخوان، ای قاتل / کس نمانده است درین وادی دوزخ بی‌غم / تو دگر بس کن و آتش مفشان ای قاتل / خون یک شهر رعیت همه بر گردن توست / ملتی از تو به فریاد و فغان ای قاتل / توجه بیمار پی کشتن مردم شده‌ای / توجه زشتی، چه پلیدی، چه زیان ای قاتل / کودکان از تو سراسیمه، زنان از تو به لرز / توجه شمیری، چه یزیدی، چه گران ای قاتل» (عاصی، ۱۳۹۲: ۶۵۲-۶۵۳)

۲-۸- بازتاب اندوه و رنج‌های جامعه بشری

یکی از مسائل که شعر عاصی را جهانی می‌سازد، پرداختن او به درد و رنج‌های ستمدیدگان در جامعه جهانی است؛ او می‌خواهد با به تصویر کشیدن درد ملت‌های مظلوم که سرزمین آنان همواره مورد تاخت و تاز دشمنان قرار می‌گیرد همدردی خود را به عنوان یک انسان آزاده ابراز نماید. او در این سروده از زخم بوسنی، غم الجزایر، خون مردم فلسطین و دود و خاکستر کشورش را به تصویر می‌کشد و از پیامبر اسلام طلب کمک و یاری دارد:

«های پیغمبر! / قد برافراز و امت بنگر / از بر ماچین تا در خاور / مرگشان هم‌ره دردشان یاور / های پیغمبر! / های پیغمبر! / بوسنی در زخم می‌زند پهلوی / ز الجزایر غم، می‌کند سوسو / از فلسطین خون، می‌رود هر سو / از دیار من، دود و خاکستر / های پیغمبر! / های پیغمبر!» (عاصی، ۱۳۹۲: ۶۴۳)

۳- نتیجه‌گیری

با بررسی‌های که انجام شد در کنار تفاوت‌های زبانی و فرهنگی، مضامین مشترک اجتماعی در شعر پایداری این دو شاعر نیز وجود دارد. مهم‌ترین مضامین مشترک آنان را همدردی با مردم، بازتاب درد و اندوه آوارگان، غربت، امید به آینده روشن و نوید صلح

شکل می‌دهد؛ اما آنچه تفاوت میان مضامین اجتماعی این دو شاعر را برجسته می‌سازد تحولات سیاسی «افغانستان» و سقوط این کشور به دست مجاهدین^۳ است. قهار عاصی همچون درویش تا قبل از پیروزی مجاهدین همواره به نکوهش از قوای اشغالگر شوروی و پاسداری از ارزش‌های اسلامی و انسانی قلم می‌زد؛ اما بعد از روی کار آمدن دولت اسلامی و شروع جنگ‌های داخلی، او بیشتر به نقد و بازتاب جنایات آنان پرداخته است. درویش، بیشتر در اشعارش از درد تبعید می‌نالد و به دنبال انتقاد از تجاوز نیروهای اشغالگر است؛ اما قهار عاصی در کنار نکوهش نیروهای خارجی بیشتر به دنبال انتقاد از جنگ‌های داخلی، بازتاب جنایات و هشدار به جانیان و خون‌خواران است. همدردی با مردم نیز از مضامین مهم شعر اوست. او در کنار تلاش برای رهایی وطن از دست بیگانگان از زندگی روزمره مردم غافل نیست و همگان را به همدردی و یاری مردم ستم‌دیده فرامی‌خواند شاعر در اشعارش مردم را به پاسداری از ارزش‌های ملی، مهرورزی و یکپارچگی تشویق می‌کند. او در پاره‌ای از اشعارش به بازتاب رنج و اندوه کشورهای اسلامی نیز پرداخته است.

- پی‌نوشت‌ها

- (۱). «البروه» روستایی است که رومیان آن را در فلسطین بینا نهاده‌اند و در زمان رومیان اسمش (Biri) بود.
- (۲). روستای «ملیمه» از توابع حصه دوم استان پنجشیر افغانستان است. (آرین، ۱۳۹۳: ۷۱)
- (۳). جنایت مجاهدین بعد از روی کار آمدن دولت اسلامی در افغانستان دل هر انسان دردمند را می‌آزارد. خانه‌های ویران، مردمان ماتم‌زده، مادران با گیسوهای بریده و ... حاصل جنایات آنان است. گرچه عاصی قبل از پیروزی مجاهدین همواره در ستایش آنان شعر می‌سرود؛ اما با شعله‌ور شدن جنگ‌های داخلی و ویرانی کابل در نکوهش آنان قلم می‌زد.

فهرست منابع

۱. آرین، نصیر احمد. (۱۳۹۳). **گل سوری «نقد و بررسی صورت و معنای شعر عبدالقهار عاصی»**، کابل: مطبعة کاروان.
۲. الخياط، جلال و صالح، جواد الطعمه. (۱۹۷۹). **تاريخ الأدب العربي الحديث**، بغداد: مطبعة العاني.
۳. درویش، محمود. (۲۰۰۴). **لا تعتذر عما فعلت**، بیروت: دارالریس للکتب و النشر.
۴. درویش، محمود. (۲۰۰۲). **کزهر اللوز أو أبعده**، بیروت: دارالریس للکتب و النشر.
۵. رجایی، نجمه. (۱۳۷۷). «نقد شعر معاصر عرب»، نشریه میان رشته‌ای دانشکده ادبیات، شماره ۱۴۶.
۶. سعادة، میثال. (۲۰۰۹). **محمود درویش عصى على النسيان**، ریاض الریس للکتب و النشر.
۷. السيد، حسن سعد. (۱۹۸۶). **الإغتراب في الدراما المصرية المعاصرة بين النظرية والتطبيق**، القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
۸. شکری، غالی. (۱۳۸۶). **ادب مقاومت**، ترجمه: حسین روحانی، تهران: نشر نو.
۹. ضیاء‌الدینی، علی. (۱۳۸۹). **جامعه شناسی شعر نیما**، تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.
۱۰. عاصی، عبدالقهار. (۱۳۹۲). **کلیات قهار عاصی**، تدوین و تصحیح: احمد معروف کبیری، مشهد: انتشارات گوهری خراسان.
۱۱. عاصی، عبدالقهار. (۱۳۸۸). **کلیات قهار عاصی**، تدوین و تصحیح: نیلاب رحیمی، کابل: انتشارات خیام.
۱۲. عباس، احسان. (۱۳۸۴). **رویکردهای شعر معاصر**، ترجمه دکتر حبیب الله عباسی، تهران: انتشارات سخن.
۱۳. عباس، احسان. (۱۹۹۶م). **فن الشعر**، عمان: دار الشروق.
۱۴. میرقادی، فضل الله. (۱۳۸۵). **شعر تأملی در ادبیات معاصر عربی معاصر**، شیراز: انتشارات نوید شیراز.
۱۵. الملائكة، نازک. (۱۹۶۲). «**قضايا الشعر المعاصر**» چاپ هفتم، بیروت.
۱۶. نعیمه، میخائیل. (۱۹۹۸). «**الغربال**» چاپ ۱۶، انتشارات نوفل، بیروت.

۱۷. نودامادی، رضا پیری. (۱۳۹۵). «بررسی تطبیقی مضامین اجتماعی در شعر رشید سلیم، خوری و ایرج میرزا»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه زابل.
۱۸. النابلیسی، شاکر. (۱۹۸۷م). **مجنون التراب**، بیروت: المؤسسة العربیة للدراسات و النشر.
۱۹. وازن، عبده. (۱۳۸۹). **گفتگو با محمود درویش و گزیده اشعارش**، ترجمه: محمد حزبایی زاده، تهران: انتشارات فرهنگ جاوید.
۲۰. هوشنگ، لیلی؛ شرفی، لیلی. (۱۳۸۹). «بشارت و انداز در قرآن و عهد قدیم با نظری به کتاب اشعیا»، مجله منهاج، سال ششم، شماره ۱۱.